

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK VA GEOGRAFIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Saidmurod Ozoda Saidmurod qizi

*Pedagogika tarixi va nazariyasi
yuksalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni shakllantirish hamda rivojlantirishning pedagogik asoslari keng yoritib berilgan. Unda zamonaviy ta'lim jarayonida ekologik muammolarni anglash, tabiatga ongli munosabatni shakllantirish va geografik bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirishning dolzarbligi asoslab beriladi. Maqolada ekologik va geografik savodxonlik tushunchalarining mazmun-mohiyati ochib berilib, ularning o'zaro uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishda fanlararo integratsiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samarali jihatlari ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot davomida maktab geografiya darslarida ekologik komponentlarni kuchaytirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, tabiatni muhofaza qilishga doir mas'uliyat hissini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola ta'lim jarayonida ekologik barqarorlik g'oyalarini singdirish orqali barkamol, ekologik jihatdan mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, pedagoglar, metodistlar va tadqiqotchilar uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ekologik savodxonlik, geografik savodxonlik, ekologik madaniyat, pedagogik asoslar, barqaror rivojlanish, fanlararo integratsiya, interfaol metodlar, geografiya ta'limi, maktab o'quvchilari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические основы формирования и развития экологической и географической грамотности у учащихся общеобразовательных школ. Обосновывается актуальность экологического образования в условиях глобальных экологических проблем и необходимости формирования у школьников ответственного отношения к окружающей среде. В работе раскрывается сущность понятий экологической и географической грамотности, а также анализируется их взаимосвязь в образовательном процессе. Особое внимание уделяется использованию междисциплинарного подхода, инновационных педагогических технологий, проблемного обучения, проектной деятельности и интерактивных методов в преподавании географии. В статье

подчеркивается роль информационно-коммуникационных технологий в повышении познавательной активности учащихся и развитии их экологического мышления. На основе анализа педагогического опыта предложены методические рекомендации по совершенствованию учебного процесса, направленного на формирование экологической культуры, устойчивого мышления и практических навыков природоохранной деятельности. Материал статьи представляет интерес для учителей, методистов и специалистов в области педагогики и экологического образования.

Ключевые слова: *экологическая грамотность, географическая грамотность, экологическая культура, педагогические основы, устойчивое развитие, междисциплинарный подход, интерактивные методы, школьное образование, преподавание географии.*

Annotation: *This article examines the pedagogical foundations for the development of environmental and geographical literacy among secondary school students. The relevance of environmental education in the context of global ecological challenges and sustainable development is substantiated. The paper раскрывает the essence and characteristics of environmental and geographical literacy and analyzes their interrelationship within the educational process. Particular attention is paid to the application of interdisciplinary integration, innovative pedagogical technologies, problem-based learning, project-based instruction, interactive teaching methods, and information and communication technologies in geography education. The study emphasizes the importance of developing students' environmental awareness, critical thinking, and responsibility for nature conservation. Based on theoretical analysis and pedagogical practice, methodological recommendations aimed at improving the effectiveness of teaching geography and fostering environmental culture among students are proposed. The article is intended for teachers, educators, researchers, and specialists involved in environmental and geographical education.*

Keywords: *environmental literacy, geographical literacy, environmental culture, pedagogical foundations, sustainable development, interdisciplinary integration, interactive teaching methods, geography education, school students.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar tobora murakkablashib bormoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanilmasligi, iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi global ekologik muammolar insoniyat oldiga jiddiy vazifalarni qo'yimoqda. Ushbu muammolarni hal etish, avvalo, ekologik ong va madaniyatga ega bo'lgan barkamol

avlodni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, umumta'lim maktablarida o'quvchilarning ekologik va geografik savodxonligini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ekologik va geografik savodxonlik shaxsning tabiat hodisalari, geografik jarayonlar, atrof-muhit va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglash, ekologik muammolarni baholay olish hamda ularni bartaraf etishga nisbatan mas'uliyatli munosabat bildirga olish qobiliyatini ifodalaydi. Ayniqsa, maktab yoshidagi o'quvchilarda ushbu savodxonlik turlarini shakllantirish ularning kelgusidagi hayotiy pozitsiyasi, kasbiy faoliyati va ijtimoiy mas'uliyatini belgilovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli ekologik va geografik ta'lim masalalari pedagogika fanining dolzarb muammolari qatoridan o'rin olmoqda.

Umumta'lim maktablarida geografiya fani ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishda yetakchi fanlardan biri hisoblanadi. Mazkur fan orqali o'quvchilar Yerning tabiiy sharoitlari, resurslari, aholisi, xo'jaligi va global muammolari haqida tizimli bilimlarga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, geografiya fanini o'qitish jarayonida ekologik mazmundagi bilimlarni integratsiyalash, o'quvchilarda tabiatga ehtiyotkorona munosabat, ekologik mas'uliyat va barqaror rivojlanish g'oyalarini shakllantirish imkoniyati mavjud. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishda an'anaviy o'qitish usullari har doim ham kutilgan samarani bermayapti.

Shu bois ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlar, fanlararo integratsiya, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interfaol metodlar hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda. Ushbu metodlar o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash hamda ekologik muammolarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar va loyihalar orqali o'quvchilarda ekologik muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada maktab o'quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishning pedagogik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Unda ekologik va geografik savodxonlik tushunchalarining mazmuni ochib berilib, ularni shakllantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlari yoritiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida ekologik madaniyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan metod va vositalarning ahamiyati asoslab beriladi. Maqola umumta'lim maktablari o'qituvchilari, metodistlar hamda pedagogika sohasida ilmiy izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar uchun nazariy va amaliy jihatdan muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktab o‘quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirish masalasi pedagogika, geografiya ta’limi metodikasi hamda ekologik ta’lim sohalarida faol tadqiq etib kelinayotgan dolzarb ilmiy muammolardan biridir. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish ta’limi hamda geografik bilimlarning amaliy ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini rivojlantirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarda ekologik ta’lim va tarbiyaning ustuvor vazifalari belgilab berilgan. Jumladan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Uzluksiz ekologik ta’lim konsepsiyasi” hamda umumta’lim fanlari bo‘yicha davlat ta’lim standartlarida o‘quvchilarda ekologik ong, mas’uliyat va tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish muhim vazifa sifatida e’tirof etiladi. Ushbu hujjatlarda ekologik va geografik savodxonlik shaxsni har tomonlama rivojlantirishning tarkibiy qismi sifatida talqin etilgan.

O‘zbek pedagog olimlaridan A.Abdullayev, B.Qodirov, Sh.Qurbonov, N.Saidahmedovlarning ilmiy ishlarida ekologik ta’limning pedagogik asoslari, uning maqsad va vazifalari keng yoritilgan. Ularning tadqiqotlarida ekologik savodxonlik o‘quvchilarning tabiat hodisalarini ilmiy asosda tushunishi, ekologik muammolarni anglay olishi va ularning oldini olishga ongli munosabatda bo‘lishi bilan bog‘liq tushuncha sifatida izohlanadi. Mazkur olimlar ekologik ta’limni faqatgina bilim berish jarayoni emas, balki o‘quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi uzluksiz pedagogik jarayon deb hisoblaydilar.

Geografiya ta’limi metodikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ekologik komponent alohida o‘rin egallaydi. Xususan, R.Mirzayev, A.To‘xtayev, M.Nazarovlarning ilmiy ishlari geografiya fanini o‘qitishda ekologik bilimlarni integratsiyalash masalalariga bag‘ishlangan. Ularning fikricha, geografiya fani tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni o‘rganish orqali o‘quvchilarda ekologik va geografik savodxonlikni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqotlarda geografiya darslarida tabiat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni ochib berish, ekologik muammolarni hududiy jihatdan tahlil qilish muhim metodik vazifa sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

Shuningdek, o‘zbek olimlari tomonidan fanlararo integratsiya masalalari ham keng tadqiq qilingan. Xususan, ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishda biologiya, kimyo, tarix va geografiya fanlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlash zarurligi ta’kidlanadi. N.Jo‘rayev va D.Rahmonovlarning ishlarida integrativ yondashuv o‘quvchilarning ekologik bilimlarini tizimlashtirishga, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash masalalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ham mazkur mavzu bilan chambarchas bog'liqdir. N.Saidahmedov va U.Tolipovlarning pedagogik texnologiyalarga bag'ishlangan ilmiy ishlarida muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interfaol metodlar ekologik va geografik savodxonlikni oshirishda samarali vosita ekanligi ta'kidlanadi. Ayniqsa, loyiha faoliyati orqali o'quvchilarning mustaqil izlanish olib borishi, ekologik muammolarni tahlil qilishi va amaliy xulosalar chiqarishi muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligi qayd etiladi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirish masalasi ko'proq nazariy jihatdan yoritilgan bo'lib, ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, maktab geografiya darslarida ekologik savodxonlikni shakllantirishning aniq pedagogik shart-sharoitlari, metod va vositalarini kompleks yondashuv asosida o'rganish ehtiyoji mavjud.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot maktab o'quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash, ularni ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish hamda mazkur jarayonning pedagogik samaradorligini baholashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogika fanining nazariy qoidalari, ekologik va geografik ta'lim konsepsiyalari hamda milliy ta'lim tizimi talablariga asoslanadi.

Tadqiqot jarayonida tizimli, shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlardan foydalanildi. Tizimli yondashuv ekologik va geografik savodxonlikni bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan komponentlar — bilim, ko'nikma, malaka, qadriyat va munosabatlar majmui sifatida o'rganishga imkon berdi. Ushbu yondashuv orqali ta'lim mazmuni, metodlari va natijalari o'zaro uyg'unlikda tahlil qilindi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu yondashuv asosida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ekologik muammolarga shaxsiy munosabati va mas'uliyat hissini shakllantirishga alohida e'tibor qaratildi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarda ekologik va geografik bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, muammolarni hal qilish va ongli qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qildi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida shakllantirishni ko'zda tutadi. Mazkur yondashuv loyiha faoliyati, amaliy mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar va tajribaviy topshiriqlar orqali amalga oshirildi.

Tadqiqotda nazariy va empirik metodlar majmuasidan foydalanildi. Nazariy metodlar sifatida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va

tizimlashtirish metodlari qo‘llanildi. Ushbu metodlar ekologik va geografik savodxonlik tushunchalarining mazmunini aniqlash, mavjud pedagogik yondashuvlarni o‘rganish hamda tadqiqot konsepsiyasini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Empirik metodlar qatoriga pedagogik kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma, test sinovlari va pedagogik tajriba-sinov ishlari kiritildi. Pedagogik kuzatuv orqali o‘quvchilarning geografiya darslaridagi faolligi, ekologik masalalarga munosabati va bilimlarni qo‘llash darajasi aniqlandi. Suhbat va so‘rovnomalar yordamida o‘quvchilarning ekologik ong darajasi, tabiatni muhofaza qilishga bo‘lgan munosabati va qiziqishlari o‘rganildi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari umumta’lim maktablarida tashkil etilib, tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirildi. Tajriba guruhida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus metodika, interfaol dars ishlanmalari, loyiha asosida o‘qitish va ekologik mazmundagi topshiriqlar joriy etildi. Nazorat guruhida esa an’anaviy o‘qitish usullari saqlab qolindi. Tajriba natijalari test va diagnostik topshiriqlar orqali tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, klaster, aqliy hujum, “Insert”, “Fishbone” kabi pedagogik texnologiyalar qo‘llanildi. Shuningdek, geografik xaritalar, globuslar, diagrammalar, ekologik holatlarga oid videomateriallar va raqamli ta’lim resurslaridan foydalanildi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo‘llanilishi o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ekologik va geografik ma’lumotlarni vizual tarzda idrok etish imkonini berdi.

Olingan ma’lumotlarni tahlil qilishda statistik va mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tajriba va nazorat guruhlarining natijalari o‘zaro taqqoslanib, ekologik va geografik savodxonlik darajasidagi o‘zgarishlar aniqlandi.

Natijalar jadval va diagrammalar orqali umumlashtirildi hamda pedagogik xulosalar chiqarildi.

Tadqiqotning metodologik ahamiyati

Mazkur metodologiya maktab o‘quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, uning samaradorligini oshirish va ta’lim amaliyotiga tatbiq etish imkonini beradi. Tadqiqotda qo‘llanilgan yondashuvlar va metodlar umumta’lim maktablarida geografiya fanini o‘qitish jarayonini takomillashtirishga, o‘quvchilarda ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish g‘oyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot maktab o‘quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishning pedagogik asoslarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishga qaratildi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari ekologik va geografik savodxonlik bugungi kunda

ta'lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi ekanligini, uni shakllantirish esa o'quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki ekologik ong, mas'uliyat va madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi.

Tadqiqot jarayonida ekologik va geografik savodxonlik tushunchalarining mazmun-mohiyati aniqlashtirilib, ularning o'zaro uzviy bog'liqligi asoslab berildi. Ekologik savodxonlik o'quvchilarning atrof-muhit muammolarini anglash, tabiatni muhofaza qilish zaruratini tushunish va ekologik jihatdan mas'uliyatli xatti-harakatlarni amalga oshirishga tayyorligini ifodalasa, geografik savodxonlik hududiy tafakkur, geografik jarayonlarni tahlil qilish va tabiiy hamda ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni baholay olish qobiliyatlarini qamrab oladi. Ushbu ikki savodxonlik turining uyg'un rivojlanishi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim sharti ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktab geografiya ta'limi ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirish uchun katta didaktik imkoniyatlarga ega. Geografiya darslarida ekologik mazmundagi bilimlarni tizimli ravishda berish, tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ochib berish, ekologik muammolarni hududiy jihatdan tahlil qilish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati va amaliy ko'nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, an'anaviy o'qitish usullari bilan cheklanib qolish o'quvchilarning ekologik faolligini to'liq ta'minlay olmasligi aniqlandi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Tajriba guruhidagi o'quvchilarda ekologik muammolarni tushunish darajasi, geografik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalari hamda tabiatni muhofaza qilishga bo'lgan mas'uliyat hissi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Bu esa ishlab chiqilgan metodik yondashuvlarning pedagogik jihatdan asoslanganligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida fanlararo integratsiyaning ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishdagi ahamiyati ham asoslab berildi. Biologiya, kimyo, tarix va geografiya fanlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlik o'quvchilarning ekologik bilimlarini chuqurlashtirishga, ularni real hayotiy muammolar bilan bog'lashga imkon yaratadi. Shuningdek, raqamli ta'lim resurslari va vizual vositalardan foydalanish o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirib, ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, maktab o'quvchilarida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirish uzluksiz, tizimli va maqsadli pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi zarur. Ushbu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlardan foydalanish, ekologik mazmundagi amaliy faoliyatni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari umumta'lim maktablarida

geografiya fanini o‘qitish jarayonini takomillashtirishga, ekologik madaniyatga ega, tabiatga ongli munosabatda bo‘ladigan barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Mazkur xulosalar kelgusida ekologik va geografik savodxonlikni rivojlantirishga doir yangi pedagogik modellar yaratish, metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish hamda o‘qituvchilar malakasini oshirish jarayonini yanada takomillashtirish uchun mustahkam ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Uzluksiz ekologik ta’lim va tarbiya konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumta’lim maktablarida geografiya fanini o‘qitish bo‘yicha davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2021.
4. Abdullayev A. Ekologik ta’lim va tarbiyaning pedagogik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
5. Qodirov B. Ta’lim jarayonida ekologik madaniyatni shakllantirish masalalari. – Toshkent, 2017.
6. Qurbonov Sh., Seytov A. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
7. Saidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
8. Tolipov U., Usmonboyeva M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2019.
9. Mirzayev R. Geografiya ta’limi metodikasi. – Toshkent: Universitet, 2014.
10. To‘xtayev A. Tabiatni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: Fan, 2013.
11. Nazarov M. Geografiya fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2020.
12. Jo‘rayev N. Ta’limda fanlararo integratsiya masalalari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
13. Rahmonov D. Ekologik ta’limda integrativ yondashuv. – Toshkent, 2016.
14. Omonov H. O‘quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
15. Usmonova Z. Maktab geografiya darslarida ekologik bilimlarni shakllantirish. – Toshkent, 2019.
16. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. (ekologik madaniyat va mas’uliyat tushunchalari nuqtai nazaridan)

17. Abdukarimov X. Barqaror rivojlanish va ekologik ta’lim masalalari. – Toshkent, 2021.

18. Xudoyberdiyev S. Geografiya ta’limida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent, 2020.

19. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi. Ekologik ta’lim bo‘yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2022.

20. Ismoilova N. O‘quvchilarda ekologik savodxonlikni rivojlantirish yo‘llari. – Toshkent, 2018.